

■ Fərid Hüseyn

SON NÖQTƏ İNTİZARI

Dostoyevski “Anna Karenin” haqqında deyib ki: “Çağımızda Avropa ədəbiyyatındakı oxşar əsərlərin heç birinin müqayisə edilə bilməyəcəyi qədər qüsursuz, mükəmməl və əbədiyaşar sənət əsəridir”. Uliyam Folkner “Anna Karenina” romanını “dünya ədəbiyyatının ən gözəl əsəri” adlandırır.

Bu yaxınlarda isə belə bir xəbər oxumuşdum: “Anna Karenina” romanı Amerika Birləşmiş Ştatlarının kitab bazarında, demək olar, bestsellərə çevrilmişdir. Buna səbəb tanınmış teleaparıcı xanım Opra Uinfrinin kita-

daşlarda qalmaq məsələsi var. Dünyada iz qoymaq o deməkdir ki, səsiz olan dünyada həmişə sən olursan... Anna da belədir.

Anna bir qədər də Həvvadır. Necə ki, Həvva yasaq meyvəni yeyib cənnətdən qovulur, eləcə də Anna yasaq eşq ucbatından ailəsini itirir. Tolstoy ailəni cənnət kimi təsəvvür edir, onu itirməyi, onsuz yaşamağı cənnətdən qovulmağa, onu qeyb etməyə bərabər tutur. Cənnətdə hər şey zəhmətsiz əldə edilir, səadət bəxş edilib, xoşbəxtlik mükafatdır, dünyada isə hər şey zəhmətlə, zülmə, qurbanlar hesabına başa gəlir. Ona görə dünyada dinclik yoxdur, sadəcə arzu sıralarını adlamaqdır ömür. Tolstoy ərindən ayrılmış Annanı da mübarizələrə sövq edir bununla da və cənnətini itirdiyini göstərir.

Levin öz xoşbəxt həyatını Vronski vasitəsi ilə əldə edir. Vronskinin Kitidən imtinası onları bir-birinə qovuşdurur. Xoşbəxt ailə simvolu Levin və Kiti bədbəxt ailə simvolu olan Anna Və Vronski sayəsində səadətə çatırlar. Sanki biri bədbəxt olur ki, başqası xoşbəxt olsun. Əlbəttə, bütün bunları biz bu cür mənalandırıq, həyat isə onları adi qarşılayır. Pro-

Höteni yaradıb. Yeni əsəri müəllif yaratmır, əsər müəllifin qəlbində, ruhunda yaranır. İnsan qəlbi əsər yaranması üçün bir zəmindir. Ona görə də görürsən ki, şair bir şeir yazdı sonra da fikirləşdi ki, bunu mən yazmışam, niyə yazmışam, necə olub yazmışam? Heç nə başa düşmür. Çünki o şeir o şairin qəlbində yaranmışdır, onu şair yaratmadı, şeir yazılmır, şeir doğulur. Doğulan şeylərin hər biri canlıdır. Canlı olan heç bir şeyin yaranmasında məqsəd ola bilməz”.

ZİDDİYYƏTLƏRİN TƏLATÜMÜ

Valeriya Gennadiyevna Andreyeva “L.N.Tolstoyun “Anna Karenina” romanının bədii dünyasında Levin və Vronski” adlı məqaləsində adı çəkilən qəhrəmanları bir-birinin əksi kimi təsvir edildiyini yazır və aşağıdakı arqumentlərlə fikrini əsaslandırır:

* “Vronski romanın ilk bölmələrində hərbi xidmətdə önə çəkilən, nümayişlər, silahlar və at yürüşləri ilə məhdudlaşan gənc adam kimi təqdim edilir. Kənddən Moskvaya yenicə gəlmiş Konstantin Levin üçün böyük şəhərdə yaşamaq ağır-

barədə bəhs edərkən Vronskinin xüsusi şərtlər altında tərbiyələndiyini dəfələrlə qeyd etmişdir, həmin şərtlərə əsasən qəhrəman üçün çıxış yolu yalnız öz gücünə başa gələ bilər ki, bu da olduqca çətindir. Vronski və Levinin müqayisə parametri həm də onların ətrafıdır. Levinin ov öncəsi vəziyyətini (təbiətlə yaxınlaşması) Vronskinin cıdır qədərki hərəkət və vəziyyəti ilə (insanlarla yaxınlıq) müqayisə edə bilərik. Sahibi kimi zəhmət çəkməyə çalışmayan prikazçiklə söhbət, Levinin Vasili və Mişka ilə söhbəti ilə əvəz edilir. Bununla belə, hər kəs ümumi işlə - otları ala qetməklə məşğuldur: “Levin Mişkanın nəhəng torpaq kəsəklərini tərpedə-rək, onları hər addımbaşı yığaraq necə yeridiyinə tamaşa etdi, atdan enib toxum olan torbanı Vasildən götürdü və toxum səpməyə getdi”. Vronskini isə biz dostu qumarbaz Yaşvinlə birlikdə görürük. Qaydalara riayət etməyən həm də ədəbsiz hərəkətlərə yol verərək yaşayan bu adam həyat tərzinə görə elə Vronskini xatırladır. İki hərbi ətraflarında ki zamanın əmək fəaliyyəti ilə deyil, vodka ilə ötdüyü hərbi həyatının mənzərəsini tamamlayırlar... Levin və mujiqlər üçün məhsul becərmək məsələsi, Yaşvinin içki marağı ilə eynidir: “Sən ən yaxşısı də görüm, nə içək - ağzım zəhər dadır...”

* “Romanda Anna ilə Vronski arasındakı romantik hisslərin vəhşi ehtirasa çevrildiyinin şahidi oluruq. Vronskinin karetda əyləşərkən cismini, əzələlərinin elastikliyini duyaraq balıqlarını ovuşturmasını yada salağ. O, maksimum dərəcədə xoşbəxtdir. Levin isə Kiti ilə danışmaq üçün səhərin açılmasını gözləyərkən “özünü cismindən uzaq, tamamilə azad hiss edirdi: əzələlərinin köməyi olmadan hərəkət edir və hər şey edə biləcəyini başa düşürdü”. Qəhrəman mənəvi tərəfdən o qədər yüksəkdir ki, heç bir cismani ağırlıq duymadan çəki məhfumunu itirir: “O, əmin idi ki, göyə uça və ya evləri yerindən tərpedə bilər”. “Levinə elə gəlirdi ki, qanadları çıxıb”.

* “Levinin həyatı təbiət hadisələrinə, Vronskinin həyatı böyük şəhərin ritminə uyğundur. Levin uzunboğaz çəkmə və mahud parçadan palto geyinir, Vronski isə ağ jilet və surtuk. Levin axına doğru gedir, Vronski elləri ilə masaya dirsəklənərək əyləşir. Levin əməyin və zamanın qiymətini bilən sahibkar kimi həvəslə planlar qurur: “Levin sevimli təsərrüfatında hansı işlər görəcəyinə özü də əmin deyildi, amma hiss edirdi ki, çox sayılı planla və ən yaxşı ümidlərlə doludur”. O, öz xoşbəxtliyini bölüşməyə hazır, ömrünün bahar çağında duyduğu sevinci gizlətmək fikrində deyil. Vronski fransız romanı kitabına nəzər salır. Simvolik olaraq bu kitab boşqabın içərisindədir: yazıçı qeyd edir ki, o, mənəvi qida ola bilməz. Bundan başqa Vronski kitabı baxarkən onu oxumur. Amma qəhrəmanların təsvirindəki təzad mütləq deyil. Levinlə Vronskini yaxınlaşdırən və romanın digər personajlarından - məsələn, Oblonskidən fərqləndirən cəhətlərdən biri onların laqeydlilik olmadan işə can yandıracaqlarının nəzərdə tutulduğu coşğunluğundadır. “Siz deyəsən hər şeyi coşğunluqla edirsiniz” - Kiti Levinə deyir. “O, hər biri işi möhtəşəm şəkildə görür. O, həm darıxmır, həm də böyük həvəslə işləyir.” - Anna Vronski barədə deyir”.

* “Bundan başqa qəhrəmanların romandakı hərəkəti də oxşardır, amma tərbiyə və valideynləri ilə münasibətlərində onlar hər ikisi tamamilə müxtəlif şərtlərlə təqdim edilir. Romanın səkkizinci fəslini oxuduqda oxucu artıq başa düşür ki, Levinin öhdəsindəki ailə və digər qayğılar onun bütünlüklə çaşqınlıq yaşamasına, ruhdan düşməsinə səbəb olur: “O, indi başa düşürdü ki, ancaq tərbiyə edildiyi etiqad sayəsində sağ qala bilər”.

Davamı səhifə 9-da

Ağlın toxluğundan qəlbin aclığına

Lev Tolstoyun “Anna Karenina” romanı haqqında

bı oxumağı amerikalılara məsləhət görməsi olmuşdur.

Amerika TV-nin qaradərili ulduzu “Opra Uinfri şou” proqramı çərçivəsində “Kitab klubu” rubrikasını aparır. Verilişlərindən birində o, “Yay qırağı siyahısı”na Fransada yaşayan Amerika vətəndaşları, ər-arvad Riçard Pevirin və Larisa Volxonskayanın yeni tərcüməsində “Anna Karenina”-nı da daxil etməyi məsləhət bilmişdir. Bu “reklamdan” sonra kitab bir göz qırpımında Amerikada çox satılan kitablar içərisində ən öncül yerlərdən birini tutmuşdur.

Bu əsər “Times” jurnalının yüz iyirmi beş çağdaş yazıçı arasında apardığı sorğuda da “dünyanın ən yaxşı” romanı hesab edilib. Əlbəttə, burda əsas səbəb Tolstoyun qadın obrazını, onun həyatını mükəmməl əks etdirməsi ilə bağlıdır. Çünki, Anna Kareninanı sevməmək mümkün deyil. Onu sevmək isə onu bağışlamaq deməkdir. Tolstoyun həyat yoldaşı Sofya gündəliklərində yazır ki: “Əgər Tolstoy qadınları yazdığı qədər dərindən tanısaydı, biz çox xoşbəxt olardıq”. Tolstoy bu əsəri həyatın özündən daha canlı yaradıb, obrazlarına real insanlardan daha həyatidir. Bizə əsəri sevdiren cəhətlərdən biri həyatdan daha həyatı olmasıyla bağlıdır. Bəs Tolstoy özü necə Anna Kareninanı bizim qədər sevirmiş? Bu məsələdə fikirlər haçalanır. Annanın ölüm səhnəsini yazandan sonra Tolstoyun ağlaması faktı göstərir ki, hə, o, Annanı çox sevib. Amma başaqa bir arqumet də var ki, Annanın ölüm səhnəsindən sonra Tolstoy əsəri davam etdirməklə ona “incil” əqidəsindən dayaqlanan nifrətini ifadə edib. Kader işıq “Anna Karenina” romanını nə üçün oxumalı-sınız?” adlı məqaləsində Annanın ölümündən sonrakı səhnələrdə həyatın axarının əks etdirilməsini müəllifin qadın qəhrəmanı cəzalandırması kimi mənalandırır. Maralqı arqumentdir, amma həyat axı hər bir itkiylə də davam edir axı?! Peyğəmbər olmasa da, şah olmasa da, adi bir insansız da. Amma dünyada iz qoymaq, yad-

fessor Məmməd Qocayevlə “Anna Karenina” romanı haqqında danışarkən həyatın bu cür qanunauyğunluğunu o belə izah etdi: “Ümumiyyətlə, ədəbiyyatın məqsədi, məramı nədən ibarətdir? Cavabım: Heç nədən. Ədəbiyyatın nə məqsədi, nə də məramı var. Yer üzündə həyat mövcuddur, amma o həyatı yerdə yaradan Güneşdir. Güneş olmasa həyat olmaz, amma bu o demək deyil ki, Güneşin məqsədi yerdə həyat yaratmaqdır. Güneşin məqsədi yoxdur, - o, sadəcə özü üçün göy üzündə yanır, ancaq yerdə də həyat yaranır. Ədəbiyyat qarşısına məqsəd qoymadan xalqa, bəşəriyyətə xidmət edir. Ədəbiyyat pragmatik, məqsədyönlü xidmət etmir. Ədəbiyyat dünyadır, özü də canlı dünyadır. Dünyanın hansısa məqsədi ola bilməz. Ustada bir stul düzəldir, o bilir ki, əşya nədən düzəldir, nə üçün düzəldir, ondan harda istifadə olunacaq. Bu cansızlara aid haldır. Bir də var ana dünyaya uşaq gətirir. Ananın, sizcə, dünyaya uşaq gətirməkdə məqsədi nədir? Ananın uşaq doğmaqda heç bir məqsədi yoxdur. Ondan heç bunu soruşan da yoxdur. Ana istəsə heç o uşağın bir qaşını da düzəldə bilməz. Övlad özü təbii şəkildə dünyaya gəlir və qadını anaya çevirir. Bax, Qustav Yunq bunu “avtonom kompleks” adlandırır. Yunq yazır ki, “Faust”u Höte yaratmayıb, “Faust”

sızlıq kimi görünür, təsadüfi deyil ki, qəhrəman “ətrafa narahatlıqla boylanır”. İlk dəfə Levin onların qarşısına “enlikürək, qıvrım saqqallı, başına qoyun dərisindən papaq qoymuş, cəld hərəkətli insan kimi” çıxır.

* Tolstoy Levinin ətrafdakılarla birlikdə təsvir edib - o, hər zaman hərəkətdədir, hətta əmin olmadıqda belə həyatın içindədir. Əgər Levin “Ailə xoşbəxtliyi” arzulayır, böyük ümidlərlə məişət quruculuğuna can atırsa, Vronski “evlənməli olduğuna daha az inanmağa başlayır”. Kiti ilə mənəvi bağlılığını hiss edən Levin tezliklə evlilik təklifi etmək fikrinə düşür, Vronski isə nə edəcəyini bilmir, çünki ilk dəfə idi ki, insanları iki növə ayıran kübar cəmiyyətin davranışları ilə razılaşmayan səmimi insanla qarşılaşırdı. Vronskiye görə həqiqi insan növü məhz onun kimi işıqlı insanların surətidir, amma digər “aşağı” növ var: axmaq, ən əsası isə bir kişinin evli olduğu bir qadınla yaşamağı olduğuna, qızın məsum, qadının utancaq, kişinin mərd, mülayim və sərt olmasına inanan, uşaqları tərbiyə etməyə, çörəyini qazanmağa, borcları ödəməyə və bu qəbildən ağılsız işlərə köklənən gülməli insanlar”.

* “Müəllifin Vronskinin Peterburqdakı həyatına geri dönmə zaman əməl etdiyi yaşayış qaydalarını təsvir etməsi xüsusilə qeyd edilməlidir. Tolstoy Aleksey Kirilloviçin varlığı

Levin vəfat etmiş valideynlərinin “onun da öz arvadı ilə yaşamağı arzu etdiyi” “ideal dərəcədə mükəmməl” həyatını xatırlayır. Vronski isə nəsilərin varisliyini hiss etmir, amma bu, onun günahı deyil. Çünki o, müsbət nümunə, ideal çatışmazlığı yaşayır: “Vronski heç zaman ailə həyatı görməyib. Anası gəncliyində gözəl kübar cəmiyyətə mənsub qadın olub... Atasını isə demək olar ki, xatırlamırdı”.

Bu qəhrəmanları bir-birinə qarşı-mı qoyurdu Tolstoy? Qətiyyə. Bəs nədir qəhrəmanları bunca fərqli, bu qədər bir-birinə əks edən? Tolstoy ziddiyyətli qəhrəmanlar yox, fərqli mühitləri qarşı-qarşıya qoyur. Amma bu ziddiyyəti insanlar özləri formalşdırmayıb, o, mühitlər dünyaya var olan-dan mövcuddurlar. Sadəcə tale ayrı-ayrı xətləri, tərbiyələri üz-üzə qoyur. Dünya bütün bu olanları təbii qanunauyğunluq kimi, müxtəliflik nəziylə təqdim edir, insan isə onları ziddiyyətə çevirir. Həyatın qanunauyğunluğunu ziddiyyət kimi qəbul edəndə,

haqqındakı məqalələri vardı.

* “Anna Vronskini Tatyana Larina-nın Yevgeni Oneginə gördüyü mə-nəvi yüksəlişinin mümkünlüyünü hiss edərək sevmişdi, Y.V.Lebedev də Puşkinin qəhrəmanlarından bəhs edərkən qeyd edir: “Məsələ bundadır ki, öz həyatını başqa səmtə, əks istiqamətə doğru dəyişən Tatyana kübar cəmiyyətin “oneginliyi” azğınlıq və düşgünlüyünün mə-nəvi mahiyyətini Oneginə dərk edir”.

* “Tolstoy Aleksey Vronski obrazını yaradarkən sözsüz ki, Yevgeni Oneginin xarakterinə köklənmişdir - Y.V.Lebedevin qeyd etdiyi kimi Puşkin “Turgenevin və Qonçarovun, Tolstoyun və Dostoyevskinin gələcək qəhrəmanlarının bədii formulasını yaratmışdır”.

Tolstoy “Anna Karenina”da Puşkinə daha irəli gedərək qəhrəman-ların mə-nəvi yüksəlişini konkretləşdirir və onların davranışlarında məhz xristianlığı önə çəkir”.

Bu müqayisələr ilk baxışdan hə-qiqətə yaxın görünür. Əlbəttə, Tolstoyun böyük şair Puşkinə olan sonsuz yaradıcı sevgisi danılmazdır. Amma obrazların bir-birindən qida-

man hələ tam dərc olunmamış ilk oxunuşu zamanı İ.S.Turgenevi, F.M.Dostoyevskini, V.V.Stasovu, M.E.Saltikov-Şedrinə həvəsdən saldı. Turgenev 1875-ci ildə yazırdı: “bu, hələ ki, süni və cılız, hətta (də-məyə də çəkinirəm!) darıxdırıcıdır”. Saltikov-Şedrin romanı “ancaq cinsi meyllər” üzərində qurulmuş əsər ola-raq qiymətləndirirdi”. Məşhur ictimai xadim və ədəbiyyat tənqidçisi P.N.Tkaçov da iddia edirdi ki, Tolstoy cinsi münasibətlərdən başqa heç nə maraqlandırmır. Digər tənqid-çi A.M.Skabiçevski “Anna Kareni-na”nın ilk hissələrini “uşaq bələyinin idilliyası”, “qədim fransız romanları ruhunda melodramatik cəfəngiyyət” adlandırdı.

Əslində cəmiyyət “Anna Kareni-na”nı qavrayarkən iki düşərgəyə ayrıl-ırdı: demokratlar romanı müzakirə edirdi, liberallar isə əksinə, onu yük-sək qiymətləndirirdi. Amma hər iki tər-rəf siyasi meyllərin təsiri altında ro-manın məğzini tez-tez təhrif edirdilər.

“Anna Karenina” haqqında ilk məqalələrdən birini ədəbiyyatçı və tənqidçi, əsərin cəmi iki hissəsini oxuyaraq Tolstoyun məqsədini ta-

reninin parlaq obrazına ilk əvvəl kölgə salan Konstantin Levin obrazı dərhal anlaşılmamışdır. Sonralar isə nəhayət ki, Levin obrazının vacibliyi-ni dərk edən müasirlər ona müxtəlif formalarda şərh verirdilər.

Oxucunun nəzərində Konstantin Levinin avtobiografik obrazı isə dər-hal formalaşdı. Mülkədar olmasına baxmayaraq xalqla bərabər əlaq edən, ot biçən Levinin müasirləri müəllifin özü ilə uzlaşdırırdılar. Tolstoyun yaxınları, tanışları və ailəsi qəhrəmanın soyadının yazıcının adı ilə eyniköklü “Lev” sözündən götürül-düyünü anlamışdılar. Təkcə davranış və sözlərin eyniyyətini deyil, Levinin və müəllifin özünün həm də mə-nəvi əzəblərini tənqidçi N.K.Mixaylovski də qeyd edirdi: “Konstantin Levinin sevgi hekayəsi vasitəsilə qraf Tolstoy bizə nə zamansa sarsıntı keçirdi-yi və artıq rahatlığa qovuşduğu həyat dramının təsvirlərini ötürmüşdür”.

Levin obrazı Tolstoyun şəxsi dünyagörüşünü ifadə edən obraz idi. Əsərdə əsas tənqid hədəfi də o idi. Deməli, müəlliflə bağlı təbii hissələr, yaşantılar öz dövründə oxuculara qeyri-adekvat, qeyri-səmimi təsir ba-ğışlayırmış.

QƏRİBƏDİR, HƏ?

Anna Karenina obrazı ilə Levin obrazı daban-dabana ziddir. Sübhi Kəskin “Müsyö Tolstoy bu hadisələri sizmi yaşamısınız” adlı essesinde bu qənatə gəlir: “Anna həyəcanlı Levin-sə sakitdir, Anna arzularının arxasın-ca gedən, Levinə dəvrişənədir, Anna nümayişkarəanə, Levinə təva-zəkardır, Anna həyatın qoynuna atı-lan, Levin həyatı kənardan izləyən-dir, Anna necəgəldi yaşayır, Levinə hər şeyi ölçüb-biçir, Anna duyğulara üstünlük verir, Levinə vicdana”. Mə-sələ ondan ibarətdir ki, Levin Tolstoyun özündürsə, deməli Anna msüəlli-fin düşüncəsi ilə ziddiyyət təşkil edən qəhrəmandır. Bəs onda müəllif öz düşüncəsinə, dünya görüşünə əks olan obrazı necə bu qədər möh-təşəm yarada bilib?

EPILOQ BƏLASI

Elnarə Ağaoğlunun “Anna Kare-nina” haqqında 10 fakt” adlı yazısın-da qeyd edir ki: “1877-ci ilin yazında Tolstoy artıq “Anna Karenina”nı bitir-mək istəyirdi ki, yeni əsər üçün “yer boşaltsın”. Ancaq jurnalın redaktoru Mixail Katkov epiloqdan razı qalmır. Çünki Rusiyada üsyankar serblərə dəstək naminə yaranmış könüllülük hərəkəti əsərdə mənfi şəkildə təq-dim edilirdi. Buna görə də “Russkiy vestnik”in növbəti sayında epiloq ye-rinə “Anna Kareninanın ölümündən sonra nə baş verdi?” başlığı ilə ano-nim qeyd çap olunur: “Kitabçanın əv-vəlki sayında “Anna Karenina” roma-nının altında “Sonu var” yazılmışdı. Ancaq qəhrəmanın ölümü ilə əslində roman bitir. Müəllifin planına görə bundan sonra iki vərəqdən ibarət epiloq da olacaqdı. Həmin epiloq nə-ticəsində oxucular biləcəkdilər ki, Annanın ölümündən sonra çaşqınlıq və kədər içində olan Vronski könüllü kimi Serbiyaya yollanır, digərləri isə sağ-salamat həyatlarına davam edir-lər, kənddə yaşamağı seçən Levin isə slavyan komitələrinə və könüllərə qarşı qəzəbli olur. Ola bilsin, müəllif gələcəkdə bu fəslə genişləndirib ro-manının xüsusi nəşrinə daxil edə-cək.”Nəşriyyatın bu addımı deyəsən müəllifi özündən çıxarır. Və “Anna Karenina” 1878-ci ildə kitab şəklində nəşr olunur.

Tolstoy bu hissəni nə üçün siya-si məsələyə çevirir? Əlbəttə, sual doğuran məsələ budur. Çünki Tolstoy romanı bitirdiyi vaxtdan 3 il öncə tamamlamaq istəyirdi və əgər elə ol-saydı Levinlə bağlı hissələr əsərdə yer almayacaqdı. Levin əsər boyun-ca mə-nəvi varlıqdan sosial varlığa, yaxud əksinə doğru “yaşayır”. Əsərin tamamlandığı hissədə isə Levin artıq mə-nəvi təbəddüatlardan bezib so-sial statusunu müəyyənləşdirməli idi. Levinin sonuncu sosial statu-su isə müharibə müəyyənləşdirir.

Ağlın toxluğundan qəlbin acılığına

Lev Tolstoyun “Anna Karenina” romanı haqqında

insanların bizə yad xarakterlərini eyiblər kimi qəbul edirik.

Ona görə də həyat bizə anlaşılmaz, insanlar sirli, hadisələrse dü-yünlü görünür.

RƏDD EDİLƏN MƏHƏBBƏTLƏR

Valeriya Gennadiyevna Andreyeva “L.N.Tolstoyun “Anna Karenina” romanının bədii dünyasında Levin və Vronski” adlı məqaləsində Puşki-nin “Yevgeni Onegin” əsəri ilə “Anna Karenina”sını müqayisə edir:

* “Puşkinin ərli qadın Tatyana-a aşiq olan Onegini kimi Vronski də Kitinin sevgisini rədd edərək Anna Kareninaya aşiq olur. Bu “ağla gəlməyən” hadisə romanda Puşkinin şeirlərində tənqidçilərin hətta V.Q.Belinskinin də həmin faktı izah edərək qeyd etdiyi kimi, “diktatorluq-la uyğun gəlməyən, birbaşa, instink-tiv olaraq, təsadüfi şəkildə baş tutan” qəlb işləridir, ikincisi isə Oneginə xas olmayan poeziyadır: “Əgər onu şövq poeziyası hələ də maraqlı idi-sə, ailə haqqındakı poeziya maraq-sız olmaqla bərabər, həm də ona qarşı idi”. Maraqlıdır ki, 1856-cı ilin sonu 1857-ci ilin əvvəlində Tolstoy Belinski ni oxumaqla məşğul idi”.

* “N.N.Qusev həmin dövrdə Tolstoyu ziyarət etmiş müxtəlif müxbirlə-rin məktublarını gözədən keçirərkən sübut edir ki, Tolstoyun Belinski ni mütaliə etməsi bütün yanvar ayı boyunca davam etmişdir, həm də Tolstoyun qarşısında Belinskinin Puşkin

lanması üst qatda görünən məsələ-dir. Əvvəla, böyük romantik olan Puşkin üçün məhəbbətin romantika-sı qətiyyəni dini romantika deyildi, sosial məzmun da daşıyırdı və ona görə də onun məlum əsərində ideal qəhrəman yaratmaq daha xarakterik və məntiqli idi. Amma Tolstoyun qəhrəmanları sosial mühitdən, acı reallaıqdan və qatı realizmdən sıyrılıb çıxıblar. Əks halda məhəbbət mo-tivini əsas götürərək “Anna Kareni-na” ilə “Vərqə və Gülşanı” da müqayisə etmək olardı. Romantizm də idealı qəhrəman yaradır, realizmdə isə ideyalı mühit formalaşdırır. Ona görə də Puşkinin qəhrəmanı ilə mü-qayisədə Tolstoyun qəhrəmanlarının verdiyi qurbanlar, başları çəkən bə-lalar daha çoxdur. Romantizmdə qəhrəman qarşısına çıxan maneni açıq, realizmdə dörd tərəfində olan maneələri. Romantizm gənclikdir - məqsəd üçün bir mane aşırısan, rea-lizm yaşlılıqdır - bütün manelərə dəf etməlisən.

DÖVRÜN GÜZGÜSÜ

Bu əsər öz dövründə kifayət qə-dər tənqidlərə məruz qalmışdı. Tolstoy romanı böyük ehtirasla yazsa da, sonradan əsərini bəyənmirdi. Yazı-çının bu qənatə gəlməsində heç şübhəsiz zamandaşlarının ardıcıl tənqidləri də vardı. İrina Babuşinka “Sonsuz şərhlər: “Lev Tolstoyun “An-na Karenina” romanı müasirlərin gö-zü ilə” adlı məqaləsində yazır: “Ro-

manla anlamadan yazıçını aristokrat cəmiyyətin müğənnisi adlandıran V.Q.Avseenko yazmışdır. O, həm də romanda “ahəng” çatışmazlığını qeyd edirdi.

“Anna Karenina”da bədii “ahəng”in yoxluğu ideyası Tolstoyun bir çox tənqidçiləri tərəfindən hallan-mışdır. P.N.Tkaçov 1878-ci ildə yaz-dığı “Salon incəsənəti” məqaləsində hətta “Anna Karenina”nın roman ad-landırılmasına etiraz edir: “Bu, insan əməllərinin protokolunun toplusu, fo-toşəkillərin kolleksiyasıdır. Bu kollek-siya görünür, tamamilə təsadüfən, hansısa plansız, xüsusi ideya olma-dan tərtib edilmişdir. Fotoqraf heç nədən iyrenmirdi, onların necə gö-ründüyü vecinə də deyildi”.

Bu romanı demokratlar tənqid, li-berallar isə tənqid edirdi. Nəticədə siyasi baxışların toqquşma nöqtəsi kimi “Anna Karenina” seçilmişdi. Maraqlıdır ki, Tolstoy ideyalarına yad olan Qonçorov bu əsəri yüksək də-yərləndirib. Amma əcnəbi tənqidçilər amasız tənqidlərlə əsəri gözədən sala-mağa çalışıblar. Yuxarıda adı çəki-lən məqalədən başqa bir nümunə: “Fransız yazıçısı və ədəbiyyat tarix-çisi, “Rus romanı” (1886) kitabının müəllifi Ejen Melkyor de M.Voquy “Anna Karenina”da müxtəlif çatışma-yan cəhətləri qeyd etmişdir: simmet-riyanın pozulması, uzun-uzadı dəqiq təsvirlər (bu siraya o, misal olaraq ovçuluq və cıdır haqqındakı fəsilləri aid etmişdir). Romana Rusiyanın in-kişaf yolları və ərəzisi haqqında dü-şüncələrin daxil olma səbəbini anla-mayan müəllif əsəri sadəcə növbəti ailə dramı olaraq görür. Bundan baş-qa, Voquy üçün “Anna Karenina”nın fransız tənqidçisinin romanda “lüz-umsuz” hesab etdiyi (Rusiyanın ərəzisi və inkişaf yolları haqqında) hissələr barədə düşüncələrinin əla-qədar olduğu Levin obrazının ideya-kompozisiya qeydi olmadan təyin edilməsi mümkün olmayan janr spe-sifikasi da anlaşılmaz olaraq qalır. Eyni zamanda (1887-ci ildə) ingilis şairi və tənqidçi Metyu Arnold “Qraf Lev Tolstoy” məqaləsində “Anna Ka-renina”nı birbaşa olaraq “ənənəvi ail-ə dramının çərçivə və sxemlərini sindiran” əsər olaraq xarakterizə et-mişdir. Oxucular zamanla “Anna Ka-renina”nın bədii mənasını dərk et-məyə başlayırdı. Gördüyümüz kimi romanda əsas qəhrəman, Anna Ka-